

Death Attitude Profile-Revised (DAP-R)- Ερωτηματολόγιο διερεύνησης στάσης απέναντι στο θάνατο. Στάθμιση της ελληνικής εκδοχής του ερωτηματολογίου

Μαλλιάρου Μαρία¹, Σαράφης Παύλος², Καραθανάση Κωσταντινιά³,
Σεραφείμ Τατιάνα⁴, Σωτηριάδου Κυριακή⁵, Θεοδοσοπούλου Ελένη⁶

1. Λοχαγός Νοσηλεύτρια Ψυχικής Υγείας, M.Sc Πληροφορική Υγείας, Μεταπτυχιακή φοιτήτρια Διοίκησης Μονάδων Υγείας Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου, Υποψήφια Διδάκτωρ Νοσηλευτικής ΕΚΠΑ, 404 ΓΣΝ, Επιστημονική συνεργάτης ΤΕΙ Λάρισας/τμήμα Νοσηλευτικής.
2. Υποπλοίαρχος (ΥΝ) ΠΝ, ΝΝΑ, PhD, Επιστημονικός Συνεργάτης ΕΚΠΑ, Ιατρείο Ταξιδιωτικής Ιατρικής Ευγενίδειον Θεραπευτήριο.
3. Ταγματάρχης Νοσηλεύτρια, Εξειδικευθείσα στη νοσηλευτική χειρουργείου AMEDD, TEXAS USA, Μεταπτυχιακή φοιτήτρια Διοίκησης Μονάδων Υγείας Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου, Προϊσταμένη Χειρουργείου 404 ΓΣΝ.
4. Ταγματάρχης Νοσηλεύτρια Ψυχικής Υγείας, 424 ΓΣΝΕ.
5. Ταγματάρχης Νοσηλεύτρια, ΓΕΣ/ΔΥΓ/ΕΟΔ.
6. Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Χειρουργικής Νοσηλευτικής, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, τμήμα Νοσηλευτικής.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός: Η μετάφραση ενός ερωτηματολογίου εκτίμησης της στάσης των νοσηλευτών απέναντι στο θάνατο και η στάθμιση του.

Μέθοδος: 150 νοσηλευτές συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο γι' αυτό το σκοπό. Το αρχικό DAP-R φτιάχτηκε από τους Wong, P.T.P., Reker, G.T., και Gesser, G το 1994. Περιέχει 32 ερωτήσεις, χωρίζεται σε 5 υποκλίμακες όπου οι ερωτώμενοι απαντούν σε μια επταβάθμια Likert scale (συμφωνώ απόλυτα έως διαφωνώ απόλυτα). Η κλίμακα DAP-R μεταφράστηκε στα ελληνικά και στη συνέχεια έγινε ψυχομετρικός έλεγχος του εργαλείου. Για τη μετάφραση και χρήση των εργαλείων/ερωτηματολογίων διασφαλίστηκε αρχικά έγγραφη άδεια μετάφρασης από τους συγγραφείς. Η διαδικασία της μετάφρασης στα ελληνικά έγινε σύμφωνα με τη διαδικασία που προτείνεται από την "Trust Scientific Advisory Committee" SAC: (διπλή αντίστροφη μετάφραση) και πολιτισμική προσαρμογή, στάθμιση του ερωτηματολογίου. Για την στάθμιση του ερωτηματολογίου διενεργήθηκαν συγκεκριμένες ψυχομετρικές δοκιμασίες για την εκτίμηση της αξιοπιστίας (reliability) του ερωτηματολογίου, της εγκυρότητας (validity), ενώ παράλληλα έγινε έλεγχος της δομής του (factor analysis).

Αποτελέσματα: Ο παράγοντας «Αποφυγή θανάτου» συμπίπτει με τη διάσταση «Death avoidance». Επίσης, ο παράγοντας «Φόβος θανάτου» αποτελείται ακριβώς από τις ίδιες ερωτήσεις με τη διάσταση «Fear of death». Ο παράγοντας «Ουδέτερη αποδοχή» συμπίπτει με τη διάσταση «Neutral acceptance». Οι ερωτήσεις 4,8,13,16 και 31 με την παραπάνω ανάλυση περιέχονται στον παράγοντα «Μέσο διαφυγής» αντί να περιέχονται στη διάσταση «Approach acceptance».

Συμπεράσματα: Η ελληνική εκδοχή του DAP-R αποτελεί ένα αξιόπιστο και έγκυρο εργαλείο για την εκτίμηση της στάσης των νοσηλευτών απέναντι στο θάνατο.

Λέξεις κλειδιά: θάνατος, νοσηλευτής, στάθμιση.

Εισαγωγή:

Ο θάνατος των ασθενών στον εργασιακό χώρο του νοσοκομείου επηρεάζει την ψυχολογία των νοσηλευτών δημιουργώντας συναισθήματα φόβου – άγχους θανάτου. Η εκπαίδευση που λαμβάνουν οι νοσηλευτές πρέπει να καλύπτει θέματα διαχείρισης απώλειας για να μπορούν να ανταπεξέρχονται στην καθημερινή επαφή με τον θάνατο, με το συγγενικό περιβάλλον των ασθενών και να διαχειρίζονται τις δικές τους αναδυόμενες σκέψεις και συναισθήματα. Οι επαγγελματίες νοσηλευτές πρέπει να μπορούν να διοχετεύουν το άγχος θανάτου μέσα σε ομάδες ψυχολογικής υποστήριξης. Είναι σημαντικό να γνωρίζουν και να αναγνωρίζουν οι νοσηλευτές την στάση τους απέναντι στον θάνατο για να μπορέσουν τελικά να το διαχειριστούν (Kubler-Ross, 1969).

Μεθοδολογία:

150 νοσηλευτές συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο γι' αυτό το σκοπό. Το αρχικό DAP-R φτιάχτηκε από τους Wong, P.T.P., Reker, G.T., και Gesser, G το 1964. Περιέχει 32 ερωτήσεις, χωρίζεται σε 5 υποκλίμακες όπου οι ερωτώμενοι απαντούν σε μια επταβάθμια Likert scale (συμφωνώ απόλυτα έως διαφωνώ απόλυτα).

Οι υποκλίμακες είναι α) Fear of death - Φόβος θανάτου (1, 2, 7, 18, 20, 21, 32) β) death avoidance - Αποφυγή θανάτου (3, 10, 12, 19, 26) γ) neutral acceptance - Ουδέτερη Αποδοχή (6, 14, 24, 17, 30) δ) approach acceptance - Αποδοχή θανάτου (4, 8, 13, 15, 16, 22, 25, 27, 28, 31) ε) escape acceptance - Διαφυγή (5, 9, 11, 23, 29). Στην παρούσα μελέτη, η κλίμακα DAP-R μεταφράστηκε στα ελληνικά και στη συνέχεια έγινε ψυχομετρικός έλεγχος του εργαλείου. Για την στάθμιση του ερωτηματολογίου διενεργήθηκαν συγκεκριμένες ψυχομετρικές δοκιμασίες για την εκτίμηση της αξιοπιστίας (reliability) του ερωτηματολογίου, της εγκυρότητας (validity), ενώ παράλληλα έγινε έλεγχος της δομής του (factor analysis).

Για τη μετάφραση και χρήση των εργαλείων/ερωτηματολογίων διασφαλίστηκε αρχικά έγγραφη άδεια μετάφρασης από τους συγγραφείς των ερωτηματολογίων και τους κατόχους των δικαιωμάτων έκδοσης.

Η διαδικασία της μετάφρασης στα ελληνικά έγινε σύμφωνα με τη διαδικασία που προτείνεται από την "Trust Scientific Advisory Committee" SAC (Medical Outcomes Trust Bulletin 1997 και MAPI Research Institute, 2002):

α) διγλωσσική μετάφραση προς δύο κατευθύνσεις (forward translation, backward translation)

β) πολιτισμική προσαρμογή (cultural adaptation) με πιλοτική εφαρμογή των κλιμάκων στους ερωτώμενους με χρήση της γνωστικής προσέγγισης επαναπροσδιορισμού (cognitive debriefing process/interview). Η μετάφραση και η προσαρμογή είναι πιθανό να αλλάξουν την εσωτερική δομή, γι' αυτό χρειάζεται να διασφαλιστεί η αξιοπιστία και εγκυρότητα του αναθεω-

ρημένου εργαλείου. Η μεταφρασθείσα εκδοχή θεωρείται ισότιμη του πρωτογενούς εργαλείου μόνον όταν η αξιοπιστία, η εγκυρότητα και ο δομικός παράγοντας είναι παρόμοια με το πρωτογενές εργαλείο.

Αξιοπιστία

Ως αξιοπιστία ενός ερευνητικού εργαλείου ορίζεται η έκταση στην οποία το εργαλείο δίνει τα ίδια αποτελέσματα σε επανειλημμένες μετρήσεις και αναφέρεται στην αναλογία ακρίβειας και ανακρίβειας στη μέτρηση.

Οι τρεις κυριότερες ιδιότητες της αξιοπιστίας είναι η σταθερότητα, δηλαδή η ικανότητα μιας κλίμακας να δίνει τα ίδια αποτελέσματα σε επανειλημμένες μετρήσεις, η ομοιογένεια, που σημαίνει ότι όλα τα σημεία σε ένα εργαλείο μετρούν την ίδια έννοια ή χαρακτηριστικό, και την ισοδυναμία, δηλαδή την ικανότητα του εργαλείου να παράγει τα ίδια αποτελέσματα όταν χρησιμοποιούνται παράλληλα εργαλεία ή διαδικασίες. Στις εκτιμήσεις εσωτερικής συνοχής χρησιμοποιείται ο συντελεστής α του Cronbach, με τον οποίο υπολογίζεται η εσωτερική συνέπεια ή η ομοιογένεια ενός εργαλείου. Ειδικότερα, ο α αποτελεί το χαμηλότερο όριο για την αληθινή αξιοπιστία ολόκληρης της έρευνας. Μαθηματικά, η αξιοπιστία καθορίζεται ως η αναλογία της μεταβλητότητας των ανταποκρίσεων της μελέτης, που είναι το αποτέλεσμα των διαφορών ανάμεσα στους συμμετέχοντες. Συνεπώς, οι ανταποκρίσεις σε μια αξιόπιστη μελέτη θα διαφέρουν λόγω του ότι τα άτομα που συμμετέχουν έχουν διαφορετικές απόψεις και όχι διότι η έρευνα είναι συγχυτική ή προκαλεί διάφορες ερμηνείες. Με άλλα λόγια, όσο ψηλότερος είναι ο α, δηλαδή όσο πιο κοντά στο 1, τόσο μεγαλύτερη είναι η αξιοπιστία.

Εγκυρότητα

Η εγκυρότητα αναφέρεται στο κατά πόσο ένα ερευνητικό εργαλείο μετρά με ακρίβεια αυτό που υποτίθεται ότι μετρά. Μια κλίμακα μπορεί να είναι αξιόπιστη αλλά να μην είναι έγκυρη, και η ψηλή αξιοπιστία δεν αποτελεί απαραίτητη ένδειξη της εγκυρότητας, ενώ το έγκυρο εργαλείο είναι πάντοτε αξιόπιστο. Στη βιβλιογραφία περιγράφονται τρία είδη εγκυρότητας: περιεχομένου, δηλαδή η έκταση στην οποία το περιεχόμενο της κλίμακας αντιπροσωπεύει σφαιρικά μια έννοια, κριτηρίου, η οποία δείχνει το βαθμό της σχέσης ανάμεσα στην απόδοση σε μια κλίμακα και στην πραγματική συμπεριφορά του υποκειμένου, και δομική, η οποία βασίζεται στην έκταση στην οποία μια κλίμακα μετρά κάποια θεωρητική δομή ή ένα χαρακτηριστικό.

Ανάλυση παραγόντων

Η ανάλυση παραγόντων (factor analysis) αποτελεί μια προσέγγιση αξιολόγησης της δομικής εγκυρότητας, που δίνει στον ερευνητή πληροφορίες σχετικά με την έκταση στην οποία μια ομάδα σημείων μετρά την ίδια διάσταση μιας έννοιας. Τα σημεία αυτά φορτίζουν σε

διαφορετικούς παράγοντες και η ανάλυση είναι επίσης ενδεικτική του κατά πόσο τα σημεία ενός εργαλείου αντανακλούν μία μοναδική ή περισσότερες έννοιες. Η διερευνητική ανάλυση παραγόντων «στοχεύει στην αξιολόγηση της εγκυρότητας του τρόπου διαχείρισης μιας ομάδας δεικτών, με τρόπο που να αντανακλούν την ίδια έννοια». Με άλλα λόγια, η μέθοδος αυτή αναλύει τον τρόπο με τον οποίο ομαδοποιούνται οι ανταποκρίσεις, έτσι ώστε να δίνουν νόημα για τη σχέση που υπάρχει ανάμεσά τους. Οι αναλύσεις αυτές εξετάζουν τα σημεία των κλιμάκων ξεχωριστά για δομική εγκυρότητα.

Η διαδικασία μετάφρασης της κλίμακας

Η κλίμακα χρησιμοποιήθηκε μετά από γραπτή άδεια του ενός εκ των των συγγραφέων κ. Reker, G.T για μετάφρασή της στα ελληνικά. Η διαδικασία της μετάφρασης στα ελληνικά έγινε σύμφωνα με τη διαδικασία που προτείνεται από την «Trust Scientific Advisory Committee» (Medical Outcomes Trust., 1997). Στόχος ήταν η μετάφραση του ερωτηματολογίου από τα Αγγλικά στα Ελληνικά, διατηρώντας τα κύρια χαρακτηριστικά του ερωτηματολογίου. Καταρχήν, έγινε μετάφραση στα ελληνικά και κατόπιν μεταφράστηκε αντίστροφα στα αγγλικά διγλωσσο νοσηλευτή προκειμένου να εξασφαλιστεί η ακριβής απόδοση των ερωτηματολογίων στα ελληνικά. Τα δύο άτομα που έκαναν τη μετάφραση εργάστηκαν ανεξάρτητα και ο κύριος στόχος της αντίστροφης μετάφρασης ήταν να διασφαλιστεί ότι οι ερωτήσεις στις δύο γλώσσες θα είχαν την ίδια έννοια. Στη συνέχεια, τα ερωτηματολόγια συζητήθηκαν με ανεξάρτητο πανεπιστημιακό καθηγητή της Νοσηλευτικής, γνώστη του θέματος, για την αξιολόγηση του λεκτικού, του γραμματικού και του εννοιολογικού περιεχομένου των μεταφράσεων. Ακολούθησε σχολαστικός έλεγχος και συζήτηση από την ερευνητική ομάδα και, τέλος, έγιναν ορισμένες αλλαγές και ελάχιστες γλωσσικές βελτιώσεις, ώστε να τελειοποιηθεί η απόδοση στα ελληνικά. Για να κριθεί η πολιτισμική καταλληλότητα και σχετικότητα της μετάφρασης για τον πληθυσμό-στόχο, το μεταφρασμένο εργαλείο δόθηκε σε μια ομάδα ατόμων κατά τη διάρκεια πιλοτικής μελέτης. Ο ένας από τους κατασκευαστές του ερωτηματολογίου ο κ. Reker, G.T., από τον οποίο λάβαμε την έγκριση για την μετάφραση του, δεν έκανε καμία τροποποίηση επί του μεταφρασμένου ερωτηματολογίου.

Πολιτισμική προσαρμογή του ερωτηματολογίου (cultural adaptation)

Για την πολιτισμική προσαρμογή (cultural adaptation) χρησιμοποιήθηκε το ερωτηματολόγιο σε ένα τυχαίο δείγμα πέντε νοσηλευτών, όπως προτείνεται στην διαδικασία γνωστικής ανασκόπησης (cognitive debriefing process) (Medical Outcomes Trust., 1997). Αφού πρώτα ερωτήθηκαν τα άτομα συνολικά για να συμπληρωθεί το ερωτηματολόγιο, στη συνέχεια ρωτήθηκαν για

κάθε ερώτηση χωριστά αν ήταν κατανοητή και αν χρειαζόταν να την αναδιατυπώσουν με δικά τους λόγια ή προτιμούσαν να αλλαχτεί κάποια συγκεκριμένη λέξη σε κάποια ερώτηση έτσι ώστε να γίνει πιο κατανοητή η ερώτηση (cognitive debriefing interview). Το ερωτηματολόγιο κατά την διάρκεια της πολιτισμικής προσαρμογής (cultural adaptation), ήταν γενικά κατανοητό και εύκολο σύμφωνα με τα σχόλια των νοσηλευτών. Δεν υπήρξαν προτάσεις των ερωτώμενων ώστε να ενσωματωθούν σε νέα δεύτερη εκδοχή του ερωτημα-

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Δημογραφικά στοιχεία των συμμετεχόντων

	N	%
Φύλο		
Γυναίκες	123	82,0
Άνδρες	27	18,0
Ηλικία, μέση τιμή±SD	35,5±7,2	
ηλικία		
<32	36	24,0
32-40	78	52,0
>40	36	24,0
Οικογενειακή κατάσταση		
Άγαμος/η	48	32,0
Έγγαμος/η	87	58,0
Διαζευγμένος/χήρος	15	10,0
Επίπεδο εκπαίδευσης		
ΠΕ	24	16,0
ΤΕ	63	42,0
ΔΕ	63	42,0
Θέση στο χώρο εργασίας		
Προϊστάμενος	6	4,0
Αναπληρωτής προϊστάμενος	9	6,0
Νοσηλεύτης	72	48,0
Βοηθός νοσηλευτή	60	40,0
Τραυματιοφορέας	3	2,0
Προϋπηρεσία, μέση τιμή±SD	12,1±8,1	
Τμήμα εργασίας		
Αναισθησιολογικό	18	12,0
Εξωτερικά ιατρεία	3	2,0
Καρδιολογική κλινική	12	8,0
ΜΕΘ	3	2,0
Μονάδα τεχνητού νεφρού	3	2,0
Νευροχειρουργική	3	2,0
Ορθοπαιδική κλινική	3	2,0
Παθολογική κλινική	42	28,0
ΤΕΠ	6	4,0
Χειρουργείο	30	20,0
Χειρουργική κλινική	15	10,0
Ψυχιατρική κλινική	12	8,0
Χρονικό διάστημα στο τμήμα, μέση τιμή±SD	5,4±6,0	

τολογίου, οπότε και παραμείναμε στην αρχική μετάφρασή του, η οποία αποτελεί και την τελική Ελληνική μετάφραση (final version) του ερωτηματολογίου όπως παρουσιάζεται στο Παράρτημα.

Πληθυσμός μελέτης και μέθοδοι στατιστικής ανάλυσης

Η στάθμιση και η προτύπωση του ερωτηματολογίου έγινε σε 150 νοσηλευτές γενικών νοσοκομείων της

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. Συμπεριφορά των συμμετεχόντων απέναντι σε ασθενείς προχωρημένου σταδίου

	N	%
Πόσες φορές την εβδομάδα έρχεστε σε επαφή με περίπτωση αρρώστου που καταλήγει, μέση τιμή±SD		0,6±1,0
Έχετε λάβει συγκεκριμένη εκπαίδευση στη σχολή φοίτησης για διαχείριση θανάτου		
Ναι	69	46,0
Όχι	81	54,0
Νοσηλεύεται ασθενείς με προχωρημένη νόσο την παρούσα στιγμή		
Ναι	63	42,0
Όχι	87	58,0
Έχετε συζητήσει με ασθενείς με προχωρημένη νόσο για το θέμα του θανάτου		
Ναι	69	46,0
Όχι	81	54,0
Αν συζητάτε με ασθενείς με προχωρημένη νόσο για το θάνατο πόσο άβολα σας κάνει αυτό να αισθάνεστε?		
Δεν συζητώ	60	40,0
Πάρα πολύ	24	16,0
Πολύ	33	22,0
Μέτρια	12	8,0
Αδιαφορώ	3	2,0
Ελάχιστα	9	6,0
Λίγο	6	4,0
Καθόλου	3	2,0
Ποια ερώτηση του ασθενή σας έκανε να αισθανθείτε άβολα?		
γιατί η γραμμή ζωής στο χέρι μου είναι μικρότερη?	3	2,0
γιατί σε εμένα	3	2,0
δεν δίνει απάντηση	72	48,0
δεν έχω ερωτηθεί	3	2,0
έχω τελειώσει με τις εκκρεμότητες με τους συγγενείς	3	2,0
θα ζήσω ή θα πεθάνω	12	8,0
καμία	6	4,0
μπορείτε να με βοηθήσετε	3	2,0
όλες	6	4,0
ποιος πέθανε χτες?	3	2,0
πόσος καιρός μου μένει	18	12,0
πότε θα είμαι έτοιμος να πεθάνω?	3	2,0
τι ακριβώς έχω	3	2,0
τι θα απογίνει η οικογένεια μου	3	2,0
τι υπάρχει μετά το θάνατο	6	4,0
το θέμα θανάτου	3	2,0
Μιλάτε ανοικτά με τους ασθενείς σας για το θέμα του θανάτου?		
Ναι	18	12,0
Όχι	132	88,0
Κάνετε περιποίηση νεκρού?		
Ναι	99	66,0
Όχι	51	34,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 3. Επιρροή που ασκεί το περιστατικό του θανάτου

	N	%
Συζητάτε στο τμήμα σας για το περιστατικό του θανάτου όταν αυτό συμβεί?		
Ναι	126	84,0
Όχι	24	16,0
Αν συζητάτε νομίζετε πως αυτό τελικά σας ανακουφίζει?		
Ναι	78	52
Όχι	72	48
Εάν δεν συζητάτε στο τμήμα σας για το περιστατικό του θανάτου πόσο αυτό σας επηρεάζει αρνητικά?		
Πάρα πολύ	18	12
Αδιαφορώ	18	12
Καθόλου	114	76,0
Ποιο τρόπο θα επιλέγατε για να ανακουφιστείτε από τα συναισθήματα που αναδύονται από το περιστατικό του θανάτου?		
Απομονώνομαι	6	4,0
Αποφεύγω να το συζητήσω με συναδέλφους	3	2,0
Κλαίω για να ξεσπάσω	18	12,0
Το σκέπτομαι στο σπίτι μου	72	48,0
Αδιαφορώ πλήρως	18	12,0
Τίποτα από τα παραπάνω	33	22,0
Γίνονται ομάδες προσωπικού για την διαχείριση συναισθημάτων στο νοσοκομείο που δουλεύετε?		
Ναι	6	4,0
Όχι	144	96,0
Πως επηρεάζει την προσωπική σας ζωή ένα τέτοιο συμβάν?		
Πάρα πολύ	12	8,0
Πολύ	30	20,0
Μέτρια	45	30,0
Ελάχιστα	39	26,0
Λίγο	9	6,0
Καθόλου	15	10,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 4. Διαστάσεις του ερωτηματολογίου DAP-R

	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή	Μέση τιμή	SD	Cronbach's a
fear of death	1,9	14,4	4,9	1,9	0,71
death avoidance	1,2	7,0	4,9	1,5	0,85
neutral acceptance	4,0	7,0	5,6	0,9	0,65
approach acceptance	1,0	6,0	4,2	1,2	0,82
escape acceptance	1,0	6,4	2,9	1,6	0,86

ΠΙΝΑΚΑΣ 5. Συντελεστές συσχέτισης των διαστάσεων του ερωτηματολογίου DAP-R

		death avoidance	neutral acceptance	approach acceptance	escape acceptance
fear of death	r	0,35	-0,43	0,23	0,20
	P	<0,001	<0,001	0,021	0,042
death avoidance	r		0,03	0,29	0,07
	P		0,801	0,004	0,514
neutral acceptance	r			0,03	0,01
	P			0,768	0,959
approach acceptance	r				0,46
	P				<0,001

ΠΙΝΑΚΑΣ 6. Συντελεστές συσχέτισης των διαστάσεων του ερωτηματολογίου DAP-R με την ηλικία των συμμετεχόντων

		Ηλικία
fear of death	r	0,11
	P	0,257
death avoidance	r	0,27
	P	0,006
neutral acceptance	r	0,03
	P	0,760
approach acceptance	r	0,07
	P	0,513
escape acceptance	r	-0,02
	P	0,828

ΠΙΝΑΚΑΣ 7. Ανάλυση παραγόντων με τη μέθοδο principal components

	Μέσο διαφυγής	Αποφυγή θανάτου	Αποδοχή θανάτου	Φόβος θανάτου	Ουδέτερη αποδοχή
4 Πιστεύω ότι θα είμαι στον παράδεισο μετά από το θάνατό μου	0,45				
5 Ο θάνατος θα είναι ένα τέλος για όλα μου τα προβλήματα	0,72				
8 Ο θάνατος είναι η είσοδος σε ένα χώρο απόλυτης ικανοποίησης	0,49				
9 Ο θάνατος προσφέρει μία διαφυγή από τον απάισιο κόσμο	0,72				
11 Ο θάνατος είναι απελευθέρωση από τον πόνο και τα βάσανα	0,77				
13 Πιστεύω ότι ο παράδεισος θα είναι ένας καλύτερος τόπος από αυτό τον κόσμο	0,51				
16 Ο θάνατος αποτελεί μια υπόσχεση για μια καλύτερη ζωή	0,69				
23 Βλέπω το θάνατο ως ανακούφιση από τα εγκόσμια βάσανα	0,69				
29 Βλέπω το θάνατο ως ανακούφιση από τα βάρη αυτής της ζωής	0,82				
31 Ανυπομονώ για τη ζωή μετά το θάνατο	0,70				
3 Αποφεύγω τις σκέψεις θανάτου με κάθε κόστος		0,71			
10 Όποτε η σκέψη του θανάτου έρχεται στο μυαλό μου, προσπαθώ να τη διώξω μακριά		0,79			
12 Προσπαθώ πάντα να μην σκέφτομαι το θάνατο		0,77			
19 Αποφεύγω να σκέφτομαι το θάνατο από κάθε άποψη		0,79			
26 Προσπαθώ να μην έχω τίποτα να κάνω με το θέμα του θανάτου		0,70			
15 Ο θάνατος είναι ένωση με το θεό και αιώνια ευδαιμονία			0,84		
22 Προσβλέπω σε μια επανένωση με τους αγαπημένους μου μετά το θάνατό μου			0,63		
25 Βλέπω το θάνατο ως το πέρασμα σε ένα αιώνιο και ευλογημένο τόπο			0,62		
27 Ο θάνατος προσφέρει μία υπέροχη ανακούφιση της ψυχής			0,41		
28 Ένα πράγμα που μου δίνει άνεση στο να αντιμετωπίσω το θάνατο είναι η πίστη μου στην μεταθάνατο ζωή			0,74		
1 Ο θάνατος είναι χωρίς αμφιβολία μία μακάβρια εμπειρία				0,45	
2 Η προοπτική του δικού μου θανάτου μου δημιουργεί άγχος				0,82	
7 Ενοχλούμαι από την οριστικότητα του θανάτου				0,80	
18 Έχω έντονο φόβο για το θάνατο				0,71	
20 Το θέμα της ζωής μετά το θάνατο με προβληματίζει έντονα				0,65	
21 Το γεγονός ότι ο θάνατος σημαίνει το τέλος όλων των πραγμάτων όπως τα γνωρίζω με φοβίζει				0,65	
32 Η αβεβαιότητα του τι συμβαίνει μετά το θάνατο με ανησυχεί				0,43	
6 Ο θάνατος θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως κάτι φυσιολογικό, αναμφισβήτητο και αναπόφευκτο γεγονός					0,60
14 Ο θάνατος είναι φυσική διάσταση της ζωής					0,46
17 Ούτε φοβάμαι ούτε καλωσορίζω το θάνατο					0,54
24 Ο θάνατος είναι απλά ένα τμήμα της διαδικασίας της ζωής					0,44
30 Ο θάνατος δεν είναι ούτε καλός ούτε κακός					0,42

χώρας. Για την στάθμιση του ερωτηματολογίου διενεργήθηκαν συγκεκριμένες ψυχομετρικές δοκιμασίες για την εκτίμηση της αξιοπιστίας (reliability) του ερωτηματολογίου, της εγκυρότητας (validity), ενώ παράλληλα έγινε έλεγχος της δομής του (factor analysis). Συγκεκριμένα η αξιοπιστία εκτιμήθηκε με τη μέτρηση της εσωτερικής συνέπειας (internal consistency) για τον έλεγχο των στοιχείων του ερωτηματολογίου το ένα ενάντια στο άλλο, μέτρηση του δείκτη Cronbach's alpha (Cronbach, 1951). Τιμές μεγαλύτερες ή ίσες του 0,7 θεωρούνται αποδεκτές. Οι συντελεστές συσχέτισης του Pearson (r) χρησιμοποιήθηκαν για την συσχέτιση των διαστάσεων του ερωτηματολογίου στα πλαίσια της εγκυρότητας δομής. Η ανάλυση παραγόντων χρησιμοποιήθηκε για να διερευνηθεί η δομή του ερωτηματολογίου DAP-R και για να συγκριθεί με την αυθε-

ντική δομή. Η διερεύνηση της δομής του ερωτηματολογίου (exploratory factor analysis) έγινε με τη χρήση της μεθόδου Principal Components Analysis με Varimax with Kaiser Normalization (rotation method), με την οποία αναζητούνταν οι ιδιαίτεροι παράγοντες που συνθέτουν το ερωτηματολόγιο. Τα επίπεδα σημαντικότητας είναι αμφίπλευρα και η στατιστική σημαντικότητα τέθηκε στο 0,05. Για την ανάλυση χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό πρόγραμμα SPSS 17.0.

Αποτελέσματα

Στον **πίνακα 1** δίνονται τα δημογραφικά στοιχεία των συμμετεχόντων καθώς και στοιχεία που αφορούν στην εργασία τους.

Στον **πίνακα 2** δίνονται στοιχεία που αφορούν στην συμπεριφορά των συμμετεχόντων απέναντι σε ασθε-

ΠΙΝΑΚΑΣ 8. Οι απόψεις των συμμετεχόντων σχετικά με το θάνατο

	Μέση τιμή	SD
Ο θάνατος είναι χωρίς αμφιβολία μία μακάβρια εμπειρία	5,5	1,9
Η προοπτική του δικού μου θανάτου μου δημιουργεί άγχος	5,2	2,0
Αποφεύγω τις σκέψεις θανάτου με κάθε κόστος	5,1	1,8
Πιστεύω ότι θα είμαι στον παράδεισο μετά από το θανάτο μου	3,8	1,7
Ο θάνατος θα είναι ένα τέλος για όλα μου τα προβλήματα	2,5	1,9
Ο θάνατος θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως κάτι φυσιολογικό, αναμφισβήτητο και αναπόφευκτο γεγονός	6,2	1,1
Ενοχλούμαι από την οριστικότητα του θανάτου	5,9	8,2
Ο θάνατος είναι η είσοδος σε ένα χώρο απόλυτης ικανοποίησης	3,4	2,0
Ο θάνατος προσφέρει μία διαφυγή από τον απαίσιο κόσμο	2,9	1,9
Όποτε η σκέψη του θανάτου έρχεται στο μυαλό μου, προσπαθώ να τη διώξω μακριά	5,2	1,9
Ο θάνατος είναι απελευθέρωση από τον πόνο και τα βάσανα	3,1	2,0
Προσπαθώ πάντα να μην σκέφτομαι το θάνατο	4,5	2,1
Πιστεύω ότι ο παράδεισος θα είναι ένα καλύτερο μέρος από αυτό τον κόσμο	4,4	2,2
Ο θάνατος είναι φυσική διάσταση της ζωής	6,2	1,0
Ο θάνατος είναι ένωση με το θεό και αιώνια ευδαιμονία	5,1	1,8
Ο θάνατος αποτελεί μια υπόσχεση για μια καλύτερη ζωή	3,4	1,8
Ούτε φοβάμαι ούτε καλωσορίζω το θάνατο	5,1	1,7
Έχω έντονο φόβο για το θάνατο	4,0	2,1
Αποφεύγω να σκέφτομαι το θάνατο από κάθε άποψη	4,9	1,9
Το θέμα της ζωής μετά το θάνατο με προβληματίζει έντονα	5,0	1,9
Το γεγονός ότι ο θάνατος σημαίνει το τέλος όλων των πραγμάτων όπως τα γνωρίζω με φοβίζει	4,7	1,9
Προσβλέπω σε μια επανένωση με τους αγαπημένους μου μετά το θάνατό μου	4,9	2,1
Βλέπω το θάνατο ως ανακούφιση από τα εγκόσμια βάσανα	3,1	2,0
Ο θάνατος είναι απλά ένα τμήμα της διαδικασίας της ζωής	5,7	1,3
Βλέπω το θάνατο ως το πέρασμα σε ένα αιώνιο και ευλογημένο τόπο	4,5	1,8
Προσπαθώ να μην έχω τίποτα να κάνω με το θέμα του θανάτου	4,7	1,8
Ο θάνατος προσφέρει μία υπέροχη ανακούφιση της ψυχής	4,3	1,9
Ένα πράγμα που μου δίνει άνεση στο να αντιμετωπίσω το θάνατο είναι η πίστη μου στην μεταθάνατο ζωή	4,8	2,0
Βλέπω το θάνατο ως ανακούφιση από τα βάρη αυτής της ζωής	2,9	1,8
Ο θάνατος δεν είναι ούτε καλός ούτε κακός	4,9	2,1
Ανυπομονώ για τη ζωή μετά το θάνατο	3,0	1,9
Η αβεβαιότητα του τι συμβαίνει μετά το θάνατο με ανησυχεί	4,4	1,9

νείς προχωρημένου σταδίου.

Στον **πίνακα 3** δίνεται η επιρροή που ασκεί το περιστατικό του θανάτου στους συμμετέχοντες.

Δημιουργήθηκαν οι αρχικές πέντε διαστάσεις του ερωτηματολογίου DAP-R (as defined by Wong et al., 1994).

Στον **πίνακα 4** περιγράφονται αυτές οι διαστάσεις του ερωτηματολογίου DAP-R.

Αποδεκτή αξιοπιστία βάση του δείκτη Cronbach's α (internal consistency Reliability of the DAP-R) έχου-

με στις διαστάσεις death avoidance, approach acceptance, escape acceptance. Στη διάσταση neutral acceptance η αξιοπιστία δεν έφτασε το αποδεκτό όριο 0.7.

Στον **πίνακα 5** δίνονται οι συντελεστές συσχέτισης των διαστάσεων του ερωτηματολογίου DAP-R.

Υπήρξε σημαντική θετική συσχέτιση της διάστασης «fear of death» με τις διαστάσεις «death avoidance», «approach acceptance» και «escape acceptance». Αντίθετα, υπήρξε σημαντική αρνητική συσχέτιση της

ΠΙΝΑΚΑΣ 9. Φορά των απαντήσεων του ερωτηματολογίου

	Δυνατές απαντήσεις						
Ο θάνατος είναι χωρίς αμφιβολία μία μακάβρια εμπειρία	SD	D	MD	U	MA	A	SA
Η προοπτική του δικού μου θανάτου μου δημιουργεί άγχος	SA	A	MA	U	MD	D	SD
Αποφεύγω τις σκέψεις θανάτου με κάθε κόστος	SA	A	MA	U	MD	D	SD
Πιστεύω ότι θα είμαι στον παράδεισο μετά από το θανάτο μου	SD	D	MD	U	MA	A	SA
Ο θάνατος θα είναι ένα τέλος για όλα μου τα προβλήματα	SD	D	MD	U	MA	A	SA
Ο θάνατος θα πρέπει να αντιμετωπίζεται σα κάτι φυσιολογικό, αναμφισβήτητο και αναπόφευκτο γεγονός	SA	A	MA	U	MD	D	SD
Ενοχλούμαι από την οριστικότητα του θανάτου	SA	A	MA	U	MD	D	SD
Ο θάνατος είναι η είσοδος σε ένα μέρος απόλυτης ικανοποίησης	SD	D	MD	U	MA	A	SA
Ο θάνατος προσφέρει μία διαφυγή από τον απάισιο κόσμο	SA	A	MA	U	MD	D	SD
Όποτε η σκέψη του θανάτου έρχεται στο μυαλό μου, προσπαθώ να τη διώξω μακριά	SD	D	MD	U	MA	A	SA
Ο θάνατος είναι απελευθέρωση από το πόνο και τα βάσανα	SD	D	MD	U	MA	A	SA
Προσπαθώ πάντα να μην σκέφτομαι το θάνατο	SA	A	MA	U	MD	D	SD
Πιστεύω ότι ο παράδεισος θα είναι ένα καλύτερο μέρος από αυτό τον κόσμο	SA	A	MA	U	MD	D	SD
Ο θάνατος είναι φυσική διάσταση της ζωής	SA	A	MA	U	MD	D	SD
Ο θάνατος είναι ένωση με το θεό και αιώνια ευδαιμονία	SD	D	MD	U	MA	A	SA
Ο θάνατος αποτελεί μια υπόσχεση για μια καλύτερη ζωή	SA	A	MA	U	MD	D	SD
Ούτε φοβάμαι ούτε καλωσορίζω το θάνατο	SA	A	MA	U	MD	D	SD
Έχω έντονο φόβο για το θάνατο	SD	D	MD	U	MA	A	SA
Αποφεύγω να σκέφτομαι το θάνατο από κάθε άποψη	SD	D	MD	U	MA	A	SA
Το θέμα της ζωής μετά το θάνατο με προβληματίζει έντονα	SA	A	MA	U	MD	D	SD
Το γεγονός ότι ο θάνατος σημαίνει το τέλος όλων των πραγμάτων όπως τα γνωρίζω με φοβίζει	SA	A	MA	U	MD	D	SD
Προσβλέπω σε μια επανένωση με τους αγαπημένους μου μετά το θανάτο μου	SD	D	MD	U	MA	A	SA
Βλέπω το θάνατο ως ανακούφιση από τα εγκόσμια βάσανα	SA	A	MA	U	MD	D	SD
Ο θάνατος είναι απλά ένα τμήμα της διαδικασίας της ζωής	SA	A	MA	U	MD	D	SD
Βλέπω το θάνατο ως το πέρασμα σε ένα αιώνιο και ευλογημένο τόπο	SA	A	MA	U	MD	D	SD
Προσπαθώ να μην έχω τίποτα να κάνω με το θέμα του θανάτου	SD	D	MD	U	MA	A	SA
Ο θάνατος προσφέρει μία υπέροχη ανακούφιση της ψυχής	SD	D	MD	U	MA	A	SA
Ένα πράγμα που μου δίνει άνεση στο να αντιμετωπίσω το θάνατο είναι η πίστη μου στην μεταθάνατο ζωή	SD	D	MD	U	MA	A	SA
Βλέπω το θάνατο ως ανακούφιση από τα βάρη αυτής της ζωής	SD	D	MD	U	MA	A	SA
Ο θάνατος δεν είναι ούτε καλός ούτε κακός	SA	A	MA	U	MD	D	SD
Ανυπομονώ για τη ζωή μετά το θάνατο	SA	A	MA	U	MD	D	SD
Η αβεβαιότητα του τι συμβαίνει μετά το θάνατο με ανησυχεί	SD	D	MD	U	MA	A	SA

SD=strongly disagree διαφωνώ απόλυτα, D=disagree διαφωνώ, MD= moderately disagree διαφωνώ μέτρια, U= undecided αναποφάσιτος/η, MA= moderately agree συμφωνώ μέτρια, A=agree συμφωνώ, SA=strongly agree συμφωνώ απόλυτα

ΠΙΝΑΚΑΣ 10. Νέες διαστάσεις του ερωτηματολογίου DAP-R

	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή	Μέση τιμή	SD	Cronbach's a
Μέσο διαφυγής	10,0	61,0	32,4	12,9	0,86
Αποφυγή θανάτου	6,0	35,0	24,4	7,5	0,85
Αποδοχή θανάτου	5,0	34,0	23,6	6,9	0,76
Φόβος θανάτου	13,0	101,0	34,6	13,6	0,71
Ουδέτερη αποδοχή	20,0	35,0	28,1	4,3	0,65

διάστασης «fear of death» με τη διάσταση «neutral acceptance». Ακόμα, υπήρξε σημαντική θετική συσχέτιση της διάστασης «death avoidance» με τη διάσταση «approach acceptance». Τέλος, υπήρξε σημαντική θετική συσχέτιση της διάστασης «escape acceptance» με τη διάσταση «approach acceptance».

Στον **πίνακα 6** δίνονται οι συντελεστές συσχέτισης των διαστάσεων του ερωτηματολογίου DAP-R με την ηλικία των συμμετεχόντων.

Υπήρξε σημαντικά χαμηλή θετική συσχέτιση της διάστασης «death avoidance» με την ηλικία των συμμετεχόντων. Οπότε όσο αυξάνεται η ηλικία των συμμετεχόντων τόσο αυξάνεται και η αποφυγή του θανάτου. Δεν βρέθηκε σημαντική συσχέτιση της ηλικίας με τους υπόλοιπους παράγοντες.

Στον **πίνακα 7** δίνονται τα αποτελέσματα της ανάλυσης παραγόντων (factor analysis) με τη μέθοδο principal components.

Η συνολική μεταβλητότητα που επεξηγείτε από τους ανωτέρω 5 παράγοντες είναι 58%. Ο παράγοντας «Αποφυγή θανάτου» συμπίπτει με τη διάσταση «Death avoidance». Επίσης, ο παράγοντας «Φόβος θανάτου» αποτελείται ακριβώς από τις ίδιες ερωτήσεις με τη διάσταση «Fear of death». Ο παράγοντας «Ουδέτερη αποδοχή» συμπίπτει με τη διάσταση «Neutral acceptance». Οι ερωτήσεις 4,8,13,16 και 31 με την παραπάνω ανάλυση περιέχονται στον παράγοντα «Μέσο διαφυγής» αντί να περιέχονται στη διάσταση «Approach acceptance».

Έτσι καταλήγουμε στο ότι το ερωτηματολόγιο είναι έγκυρο εργαλείο για την εκτίμηση της στάσης των νοσηλευτών απέναντι στο θάνατο αλλά υπάρχει μια διαφοροποίηση στο ποιες ερωτήσεις συμπεριλαμβάνει ο κάθε παράγοντας στην ελληνική εκδοχή του DAP-R.

Στον **πίνακα 8** περιγράφονται οι απόψεις των συμμετεχόντων σχετικά με το θάνατο, όπως αυτές βαθμολογήθηκαν κατά μέσο όρο από τους εργαζόμενους.

Στον **πίνακα 9** περιγράφεται η φορά των απαντήσεων του ερωτηματολογίου.

Στον **πίνακα 10** που ακολουθεί περιγράφονται οι νέες διαστάσεις του ερωτηματολογίου DAP-R.

Αποδεκτή αξιοπιστία βάση του δείκτη Cronbach's a (internal consistency Reliability of the DAP-R) έχουμε στις περισσότερες διαστάσεις. Στη διάσταση Ουδέτερη αποδοχή η αξιοπιστία δεν έφτασε το αποδεκτό όριο 0.7.

Στον **πίνακα 11** δίνονται οι συντελεστές συσχέτισης των νέων διαστάσεων του ερωτηματολογίου DAP-R.

Υπήρξε σημαντική μέτρια θετική συσχέτιση της διάστασης «Μέσο διαφυγής» με τη διάσταση «Αποδοχή θανάτου». Επίσης, υπήρξε σημαντική χαμηλή θετική συσχέτιση της διάστασης «Μέσο διαφυγής» με τη διάσταση «Φόβος θανάτου». Επίσης, υπήρξε σημαντική μέτρια θετική συσχέτιση της διάστασης «Αποφυγή θανάτου» με τις διαστάσεις «Αποδοχή θανάτου» και «Φόβος θανάτου». Υπήρξε σημαντική χαμηλή θετική συσχέτιση της διάστασης «Αποδοχή θανάτου» με τη διάσταση «Φόβος θανάτου» και Ουδέτερη αποδοχή. Τέλος, υπήρξε σημαντική μέτρια αρνητική συσχέτιση της διάστασης «Ουδέτερη αποδοχή» με τη διάσταση «Φόβος θανάτου».

Στον **πίνακα 12** δίνονται οι συντελεστές συσχέτισης των νέων διαστάσεων του ερωτηματολογίου DAP-R με την ηλικία των συμμετεχόντων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 11. Συντελεστές συσχέτισης των νέων διαστάσεων του ερωτηματολογίου DAP-R

	Αποφυγή θανάτου	Αποδοχή θανάτου	Φόβος θανάτου	Ουδέτερη αποδοχή
Μέσο διαφυγής	r 0,14 P 0,168	0,41 <0,001	0,23 0,024	-0,01 0,930
Αποφυγή θανάτου	r 1,00	0,31 0,002	0,35 <0,001	0,03 0,801
Αποδοχή θανάτου	r	1,00	0,21 0,039	0,20 0,048
Φόβος θανάτου	r			-0,43 <0,001

ΠΙΝΑΚΑΣ 12. Συντελεστές συσχέτισης των νέων διαστάσεων του ερωτηματολογίου DAP-R με την ηλικία των συμμετεχόντων

		Ηλικία
Μέσο διαφυγής	r	0,00
	P	0,990
Αποφυγή θανάτου	r	0,27
	P	0,006
Αποδοχή θανάτου	r	0,09
	P	0,365
Φόβος θανάτου	r	0,11
	P	0,257
Ουδέτερη αποδοχή	r	0,03
	P	0,760

	Διαφωνώ απόλυτα N(%)	Διαφωνώ N(%)	Διαφωνώ Μέτρια N(%)	Αναπο- φάσιτος N(%)	Συμφωνώ μέτρια N(%)	Συμφωνώ N(%)	Συμφωνώ απόλυτα N(%)
Ο θάνατος είναι χωρίς αμφιβολία μία μακάβρια εμπειρία	12(8%)	9(6 %)	6(4%)		18(12%)	54(36%)	51(34%)
Η προοπτική του δικού μου θανάτου μου δημιουργεί άγχος	15(10%)	15(10%)		9(6%)	21(14%)	42(28%)	48(32%)
Αποφεύγω τις σκέψεις θανάτου με κάθε κόστος	3(2%)	27(18%)	6(4%)	6(4%)	21(14%)	54(36%)	33(22%)
Πιστεύω ότι θα είμαι στον παράδεισο μετά από το θάνατό μου	24(16%)	12(8%)	9(6%)	69(46%)	12(8%)	15(10%)	9(6%)
Ο θάνατος θα είναι ένα τέλος για όλα μου τα προβλήματα	66(44%)	36(24%)	6(4%)	15(10%)	12(8%)	3(2%)	12(8%)
Ο θάνατος θα πρέπει να αντιμετω- πίζεται σα κάτι φυσιολογικό, αναμφισβήτητο και αναπόφευκτο γεγονός		3(2%)	6(4%)	3(2%)	6(4%)	66(44%)	66(44%)
Ενοχλούμαι από την οριστικότητα του θανάτου	15(10%)	21(14%)	6(4%)	21(14%)		54(36%)	33(22%)
Ο θάνατος είναι η είσοδος σε ένα μέρος απόλυτης ικανοποίησης	39(26%)	21(14%)	15(10%)	24%	6(4%)	21(14%)	12(8%)
Ο θάνατος προσφέρει μία διαφυγή από τον απαισιο κόσμο	60(40%)	18(12%)	18(12%)	18(12%)	15(10%)	15(10%)	6(4%)
Όποτε η σκέψη του θανάτου έρχεται στο μυαλό μου, προσπαθώ να τη διώξω μακριά	9(6%)	15(10%)	6(4%)	9(6%)	21(14%)	42(28%)	48(32%)
Ο θάνατος είναι απελευθέρωση από το πόνο και τα βάσανα	54(36%)	15(10%)	15(10%)	27(18%)	15(10%)	15(10%)	9(6%)
Προσπαθώ πάντα να μην σκέφτομαι το θάνατο	15(10%)	18(12%)	24(16%)	6(4%)	24(16%)	30(20%)	33(22%)
Πιστεύω ότι ο παράδεισος θα είναι ένα καλύτερο μέρος από αυτό τον κόσμο.	30(20%)	6(4%)	9(6%)	36(24%)	3(2%)	33(22%)	33(22%)
Ο θάνατος είναι φυσική διάσταση της ζωής			3(2%)	9(6%)	9(6%)	60(40%)	69(46%)
Ο θάνατος είναι ένωση με το θεό και αιώνια ευδαιμονία	12(8%)	6(4%)	6(4%)	30(20%)	12(8%)	42(28%)	42(28%)
Ο θάνατος αποτελεί μια υπόσχεση για μια καλύτερη ζωή	33(22%)	30(20%)	6(4%)	39(26%)	18(12%)	21(14%)	3(2%)

Συνέχεια στην πίσω σελ.

	Διαφωνώ απόλυτα N(%)	Διαφωνώ N(%)	Διαφωνώ Μέτρια N(%)	Αναπο- φάσιτος N(%)	Συμφωνώ μέτρια N(%)	Συμφωνώ N(%)	Συμφωνώ απόλυτα N(%)
Ούτε φοβάμαι ούτε καλοσωρίζω το θάνατο	9(6%)	3(2%)	12(8%)	33(22%)	9(6%)	45(30%)	39(26%)
Έχω έντονο φόβο για το θάνατο	27(18%)	30(20%)	3(2%)	21(14%)	21(14%)	27(18%)	21(14%)
Αποφεύγω να σκέφτομαι το θάνατο από κάθε άποψη	6(4%)	24(16%)	3(2%)	12(8%)	24(16%)	42(28%)	33(22%)
Το θέμα της ζωής μετά το θάνατο με προβληματίζει έντονα	9(6%)	15(10%)	3(2%)	24(16%)	27(18%)	30(20%)	42(28%)
Το γεγονός ότι ο θάνατος σημαίνει το τέλος όλων των πραγμάτων όπως τα γνωρίζω με φοβίζει	8(6%)	12(8%)	9(6%)	15(10%)	30(20%)	36(24%)	30(20%)
Προσβλέπω σε μια επανένωση με τους αγαπημένους μου μετά το θάνατό μου	15(10%)	18(12%)		27(18%)	9(6%)	39(26%)	42(28%)
Βλέπω το θάνατο ως ανακούφιση από τα εγκόσμια βάσανα	45(30%)	30(20%)	18(12%)	15(10%)	12(8%)	24(16%)	6(4%)
Ο θάνατος είναι απλά ένα τμήμα της διαδικασίας της ζωής	3(2%)		9(6%)	15(10%)	12(8%)	69(46%)	42(28%)
Βλέπω το θάνατο ως το πέρασμα σε ένα αιώνιο και ευλογημένο τόπο	21(14%)	9(6%)		30(20%)	30(20%)	54(34%)	9(6%)
Προσπαθώ να μην έχω τίποτα να κάνω με το θέμα του θανάτου	9(6%)	15(10%)	12(8%)	36(24%)	12(8%)	42(28%)	24(16%)
Ο θάνατος προσφέρει μια υπεροχή ανακούφιση της ψυχής	21(14%)	12(8%)	9(6%)	30(20%)	30(20%)	30(20%)	18(12%)
Ένα πράγμα που μου δίνει άνεση στο να αντιμετωπίσω το θάνατο είναι η πίστη μου στην μεταθανάτιο ζωή	21(14%)	12(8%)		18(12%)	21(14%)	54(36%)	24(16%)
Βλέπω το θάνατο ως ανακούφιση από τα βάρη αυτής της ζωής	54(36%)	15(10%)	21(14%)	33(22%)	9(6%)	12(8%)	6(4%)
Ο θάνατος δεν είναι ούτε καλός ούτε κακός	24(16%)	3(2%)		30(20%)	12(8%)	39(26%)	42(28%)
Ανυπομονώ για τη ζωή μετά θάνατο	54(36%)	18(12%)	9(6%)	30(20%)	21(14%)	12(8%)	6(4%)
Η αβεβαιότητα του τι συμβαίνει μετά το θάνατο με ενοχλεί	12(8%)	27(18%)	3(2%)	36(24%)	21(14%)	24(16%)	27(18%)

Υπήρξε σημαντικά χαμηλή θετική συσχέτιση της διάστασης «Αποφυγή θανάτου» με την ηλικία των συμμετεχόντων. Οπότε όσο αυξάνεται η ηλικία των συμμετεχόντων τόσο αυξάνεται και η αποφυγή θανάτου.

Συζήτηση

Ο στόχος της μελέτης ήταν η στάθμιση του ερωτηματολογίου εκτίμησης της στάσης των νοσηλευτών απέναντι στο θάνατο DAP-R, μετά από μετάφρασή του ερωτηματολογίου και πολιτισμική προσαρμογή. Για την στάθμιση του ερωτηματολογίου διενεργήθηκαν συγκεκριμένες ψυχομετρικές δοκιμασίες για την εκτίμηση της αξιοπιστίας (reliability) του ερωτηματολογίου, της εγκυρότητας (validity), ενώ παράλληλα έγινε έλεγχος της δομής του (factor analysis). Συγκεκριμένα η αξιοπιστία εκτιμήθηκε με τη μέτρηση της εσωτερικής συνέπειας (internal consistency) για τον έλεγχο

των στοιχείων του ερωτηματολογίου το ένα ενάντια στο άλλο, (με την μέθοδο δοκιμασίας-επαναδοκιμασίας), μέτρηση του δείκτη Cronbach's alpha.

Τα αποτελέσματα της έρευνας των Clements και Rooda (2000) υποστήριξαν εν μέρει την αρχική δομή του ερωτηματολογίου των ερευνητών, επαναλαμβάνοντας τα αποτελέσματα των υποκλιμάκων με μικρές διαφορές. Οι υποκλίμακες Φόβος θανάτου, Αποφυγή θανάτου, Μέσο διαφυγής, Αποδοχή θανάτου βρέθηκε να μετράνε διαφορετικούς παράγοντες και να είναι αξιόπιστες. Οι ίδιοι βρήκαν ότι οι ερωτήσεις που διαμορφώνουν την υποκλίμακα ουδέτερη αποδοχή μπορεί να μην μετράνε κάτι ενιαίο αλλά μπορούν να διαμορφώσουν και δη υποκλίμακα αποτελούμενη από τις ερωτήσεις 17 και 30.

Μετά από την παραγοντική ανάλυση η παρούσα έρευνα ανέδειξε τους ξεχωριστούς παράγοντες που

συνθέτουν το ερωτηματολόγιο. Ο παράγοντας «Αποφυγή θανάτου» συμπίπτει με τη διάσταση «Death avoidance». Επίσης, ο παράγοντας «Φόβος θανάτου» αποτελείται ακριβώς από τις ίδιες ερωτήσεις με τη διάσταση «Fear of death». Ο παράγοντας «Ουδέτερη αποδοχή» συμπίπτει με τη διάσταση «Neutral acceptance». Οι ερωτήσεις 4, 8, 13, 16 και 31 με την παραπάνω ανάλυση περιέχονται στον παράγοντα «Μέσο διαφυγής» αντί να περιέχονται στη διάσταση «Approach acceptance».

Συμπεράσματα:

Η ελληνική εκδοχή του DAP-R αποτελεί ένα αξιόπιστο και έγκυρο εργαλείο για την εκτίμηση της στάσης των νοσηλευτών απέναντι στο θάνατο.

Όσο αφορά στα αποτελέσματα από την ανάλυση των απαντήσεων των ερωτώμενων, δείχνουν ότι, για να τροποποιηθεί η στάση των νοσηλευτών σε σχέση με τον θάνατο, διαφαίνεται η ανάγκη διαχείρισης του δικού τους άγχους και των ανησυχιών τους, τα οποία σχετίζονται με βιωματικές καταστάσεις, από τις οποίες δεν μπορούν να απαλλαγούν και τους επηρεάζουν και στον εργασιακό τους χώρο. Το κλειδί εμφανίζεται στην εκπαίδευση τους όσο αφορά την διαχείριση τέτοιων θεμάτων. Αν και οι προσωπικές εμπειρίες παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση στάσεων και απόψεων, η εκπαίδευση είναι αυτή που τελικά θα καθορίσει και την συνολική συμπεριφορά των νοσηλευτών απέναντι σε άτομα που πεθαίνουν.

ABSTRACT

ORIGINAL ARTICLE

DEATH ATTITUDE PROFILE-REVISED (DAP-R)-VALIDATION OF GREEK VERSION

M. Malliarou¹, P. Sarafis², K. Karathanasi³, T. Serafim⁴, K. Sotiriadou⁵, E. Theodosopoulou⁶

[1. Captain RN, MSc on Health Informatics, Graduate Student of Health Care Management, Open University of Cyprus, PhDc Nursing Faculty, National Capodistrian University of Athens, 404 General Military Hospital, Scientific collaborator Technological Institution of Larisa/Nursing Department, 2. Lieutenant RN, Hel. Navy, Athens Naval & Veterans Hospital, PhD, Scientific collaborator NCUA, Travel Medicine of Evgenideion Hospital, 3. Major RN, Specialized on Surgery Nursing AMEDD, Texas USA, Graduate Student of Health Care Management, Open University of Cyprus, Head Nurse, 404 General Military Hospital, 4. Major, Mental Health RN, 424 General Military Hospital, 5. Major RN, Hellenic Army General Staff, 6. Associate Professor, Nursing Faculty, National Capodistrian University of Athens]

Aim: To translate a questionnaire that evaluates and validates the attitude of nurses' attitudes towards death.

Method: 150 nurses completed this questionnaire. The initial DAP-R was constructed by Wong, P.T.P., Reker, G.T., and Gesser, G in 1994. It contains 32 questions and is separated in 5 sub levels where the participants are asked to answer a seven-level Likert scale (I absolutely agree to I absolutely disagree).

The DAP-R was translated in Greek and a psychometric evaluation of the tool was made. Prior translating and using the tools/questionnaires, permission was guaranteed by the authors. Translation was based on "Trust Scientific Advisory Committee" SAC: (double reversed translation) cultural adjustment, validation of the questionnaire. In order to validate the questionnaire certain psychometric tests were conducted to estimate the reliability and validity of the questionnaire, in addition control of factor analysis was also made.

Results: The factor «apofigi thanatou (Αποφυγή θανάτου)» overlaps with the aspect «Death avoidance». Moreover, the factor «fovos thanatou (Φόβος θανάτου)» consists of the same questions as the aspect «Fear of death». The factor «oudeteri apodoxi (Ουδέτερη αποδοχή)» overlaps with the aspect «Neutral acceptance». Questions 4, 8, 13, 16 and 31 based on the above analysis are included in factor «meso diafigis (Μέσο διαφυγής)» instead of aspect «Approach acceptance».

Conclusion: The Greek version of DAP-R is a reliable and valid tool to estimate nurses' attitude towards death.

Key words: death, nurse, validation.

Βιβλιογραφία

1. Cronbach. 1951. <http://www.joe.org/joe/1999april/tt3.php>
2. Clements R, Rooda LA. Factor structure, reliability, and validity of the death attitude profile-revised. *Omega* 1999-2000; 40(3): 453-463.
3. Kubler-Ross E. *Death and Dying* Macmillan. New York. 1969.
4. Medical Outcomes Trust Bulletin 1997 [http://www.outcomes-](http://www.outcomes-trust.org/bulletin/0797blltn.htm)

[trust.org/bulletin/0797blltn.htm](http://www.outcomes-trust.org/bulletin/0797blltn.htm)

5. Trust Scientific Advisory Committee” SAC <http://www.outcomes-trust.org/monitor/nov98/8.html>
6. Wong TP, Gesser G, Reker GT. Death attitudes across the life-span: The development and validation of the Death Attitude Profile (DAP). *Omega* 1987; 18: 104-124.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Τελική ελληνική μετάφραση του ερωτηματολογίου

1. Ο θάνατος είναι χωρίς αμφιβολία μία μακάβρια εμπειρία	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
2. Η προοπτική του δικού μου θανάτου μου δημιουργεί άγχος	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
3. Αποφεύγω τις σκέψεις θανάτου με κάθε κόστος	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
4. Πιστεύω ότι θα είμαι στον παράδεισο μετά από το θάνατό μου	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
5. Ο θάνατος θα είναι ένα τέλος για όλα μου τα προβλήματα	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
6. Ο θάνατος θα πρέπει να αντιμετωπίζεται σα κάτι φυσιολογικό, αναμφισβήτητο και αναπόφευκτο γεγονός	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
7. Ενοχλούμαι από την οριστικότητα του θανάτου	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
8. Ο θάνατος είναι η είσοδος σε ένα μέρος απόλυτης ικανοποίησης	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
9. Ο θάνατος προσφέρει μία διαφυγή από τον απάισιο κόσμο	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
10. Όποτε η σκέψη του θανάτου έρχεται στο μυαλό μου, προσπαθώ να τη διώξω μακριά	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
11. Ο θάνατος είναι απελευθέρωση από το πόνο και τα βάσανα	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
12. Προσπαθώ πάντα να μην σκέφτομαι το θάνατο	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
13. Πιστεύω ότι ο παράδεισος θα είναι ένα καλύτερο μέρος από αυτό τον κόσμο.	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
14. Ο θάνατος είναι φυσική διάσταση της ζωής	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
15. Ο θάνατος είναι ένωση με το θεό και αιώνια ευδαιμονία	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
16. Ο θάνατος αποτελεί μια υπόσχεση για μια καλύτερη ζωή	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
17. Ούτε φοβάμαι ούτε καλοσωρίζω το θάνατο	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
18. Έχω έντονο φόβο για το θάνατο	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
19. Αποφεύγω να σκέφτομαι το θάνατο από κάθε άποψη	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
20. Το θέμα της ζωής μετά το θάνατο με προβληματίζει έντονα	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
21. Το γεγονός ότι ο θάνατος σημαίνει το τέλος όλων των πραγμάτων όπως τα γνωρίζω με φοβίζει	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
22. Προσβλέπω σε μια επανένωση με τους αγαπημένους μου μετά το θάνατό μου	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
23. Βλέπω το θάνατο ως ανακούφιση από τα εγκόσμια βάσανα	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
24. Ο θάνατος είναι απλά ένα τμήμα της διαδικασίας της ζωής	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
25. Βλέπω το θάνατο ως το πέρασμα σε ένα αιώνιο και ευλογημένο τόπο	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
26. Προσπαθώ να μην έχω τίποτα να κάνω με το θέμα του θανάτου	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
27. Ο θάνατος προσφέρει μία υπέροχη ανακούφιση της ψυχής	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
28. Ένα πράγμα που μου δίνει άνεση στο να αντιμετωπίσω το θάνατο είναι η πίστη μου στην μεταθάνατο ζωή	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
29. Βλέπω το θάνατο ως ανακούφιση από τα βάρη αυτής της ζωής	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
30. Ο θάνατος δεν είναι ούτε καλός ούτε κακός	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
31. Ανυπομονώ για τη ζωή μετά το θάνατο	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ
32. Η αβεβαιότητα του τι συμβαίνει μετά το θάνατο με ανησυχεί	ΔΑ	Δ	ΔΜ	Α	ΣΜ	Σ	ΣΑ